

Весна Д. Милтојевић
Универзитет у Нишу
Факултет заштите на раду, Ниш

УДК 316.334.5
Прегледни научни рад

ЕКОСОЦИЈАЛИЗАМ И СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА¹

Резиме: Екосоцијализам, као струја у оквиру еколошке, али и друштвене мисли, добија на значају шездесетих, седамдесетих година прошлог века. Мада корене налазимо много деценија раније, данашњој актуализацији доприносе многи отворени еколошки проблеми и еколошка криза – као лимитирајући фактори друштвеног развоја. Екосоцијализам представља, са једне стране савремени поглед на социјализам, а са друге на екологију, синтезу социјализма и екологизма. У раду се, после кратког осврта на основне идеје екосоцијализма и одрживог развоја, указује на њихову блискост и закључује да заправо негирају капитализам.

Кључне речи: капитализам, екосоцијализам, социјализам, стратегије развоја.

Уводна разматрања

Различите идеологије и на њима базиране стратегије друштвеног развоја мање или више сагледавале су животну средину као елемент који омогућува или успорава друштвени развој. С обзиром на то да је релативно дуго економски раст поистовећиван са друштвеним развојем, а природа посматрана као објект деловања, дошло је до нарушавања еколошке равнотеже. Размере нарушавања хомеостазе у природи попримају глобална обележја, те се говори о еколошкој кризи, као кризи савремене цивилизације. Без обзира на све различитости у тумачењима узрока еколошке кризе, неоспорна је чињеница да су промене у природи такве да се доводи у питање не само даљи развој друштва, већ и опстанак човека, друштва и планете.

Узроци нарушавања еколошке равнотеже су многобројни, али се најчешће наводе: повећање броја становника на планети, исцрпљивање ресурса, загађење свих елемената животне средине, профитабилно оријентисана индустрија,

Велики број аутора, од објављивања књиге *Границе раста* (Meadows, et al. 1972) до данас, истиче да индустријски модел развоја, чију основу чини

¹ Припремљено у оквиру пројекта *Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* (179074), који се изводи на Универзитету у Нишу – Филозофски факултет, а финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Србије.

економски раст, доприноси нарушавању еколошке равнотеже. Да су у праву, сведоче многи конкретни примери, бројна загађења, угрожавања и деструкције елемената животне средине у појединим друштвима са различитим економским и политичким системима. Зато се чини да настанак еколошке кризе као глобалне, и уједно лимитирајућег фактора развоја, не би требало везивати за капиталистички или социјалистички систем, већ за *идеологију раста* која је присутна у оба система. Неопходно је преиспитивање старих и увођење нових идеја, јер континуирана деградација природне основе човековог живота смањује материјалне основе егзистенције великог дела човечанства, негативно утиче на све сфере живота и постаје главни узрок других криза и насиља унутар појединачних друштава и између њих. Нове, као и редефинисане старе идеје о путевима развоја друштва пружају наду садашњим генерацијама да ће кризе савремене цивилизације бити превазиђене.

Екосоцијализам и марксизам

Екосоцијализам – основним идејама, у условима нарушене еколошке равнотеже, пружа алтернативу човечанству, омогућава не само опстанак, већ и развој. Мада корене појма налазимо још у радовима социјал-утописта, идеја добија на значају у другој половини прошлог, двадесетог века и почетком двадест првог, у радовима Горца (Gorz), Фостера (Foster), Алватера (Altwater), О'Конора (O'Connor), Ковела (Kovel) и других. Не мањи значај има и јачање тзв. нових друштвених покрета (еколошког, феминистичког ...) и њихових идеологија, а по нашем мишљењу, и концепт одрживог развоја.

Основу екосоцијализма чини критика политичке економије капиталистичког система, али и продуктивистичког социјализма и тржишне екологије, односно, критика и одбацивање продуктивистичког и квантитативног тумачења друштвеног развоја (види: Nadić, 2012: 127–128).

У оквиру екосоцијализма развило се неколико струја, којима је заједничко схватање о негативном утицају индустријског начина производње на животну средину. Оно што их разликује је однос према изворном марксизму и марксистичком тумачењу еколошких идеја у њему, као и предлози за превазилажење и ублажавање еколошке кризе. Док једни заговарају промену власничког односа према средствима за производњу и изградњу социјалистичких и комунистичких друштвених односа, други се залажу за социјалну и еколошку рационализацију на глобалном нивоу, али у оквиру различитих цивилизација које егзистирају и почивају на различитим вредностима.

Мада почива на марксизму, тумачење присуства еколошких идеја у изворном марксизму је један од узрока појаве различитих струја у оквиру екосоцијализма. На једној страни су екосоцијалисти који подвлаче да су још Марк и Енгело писали о неопходности „натурализације човека и хуманизацију природе“. Тако Фостер (Foster), полазећи од радова Маркса и Енгелса, пре свега *Капитала*, *Анти-Диринга* и *Раних радова*, сматра да су они, анализирајући ка-

питализам, критиковали не само капиталистички начин производње, положај и различите видове отуђења човека у оквиру таквих производних односа, већ су дубоко забринуте и за однос друштва према природи. Фостер (1999, 2000, 2002, 2006), критикујући енвироментализам, који изједначава марксизам и модерност са деградацијом природе, показује да Маркс анализирајући отуђење, заправо говори о људској алијенацији од природног света, и сматра да изворни марксизам представља добру подлогу за тумачење савремених еколошких проблема. Овакав став темељи на Марковом схватању човека као дела природе и природе као основе човекове егзистенције. Зато он пише да индустријска технологија није главни узрок уништавања животне средине, већ су то друштвени односи производње у којима централно место заузима све већа акумулација капитала, или једноставније речено профит, кроз ширење тржишта, стварање нових потреба, повећање потрошње. То су узроци који доводе до повећаног трошења природних ресурса и енергије. Фостер подвлачи како пораст становништва, потом потрошачки менталитет и индустријске активности, доводе до „ривалског“ односа између друштва и природе, „еколошких циклуса“, што у укупности ствара услове за настанак еколошке катастрофе. Али, нису само то узроци деградације животне средине. Фостер закључује да их треба тражити и у врстама технологија које се примењују да би се задовољиле егзистенцијалне потребе све већег броја становника. Све заједно, али пре свега потреба за увећањем профита, доводи са једне стране до интеграције науке у индустријску производњу, али и небриге за животну средину.

Насупрот Фостеру, Лови (Löwy) сматра да Маркс и Енгелс нису били свесни проблема животне средине, те да деструктивне последице капиталистичког начина производње не сагледавају у односу на природу. Он потенцира критичку ревизију њиховог традиционалног схватања производних снага, раскид са идеологијом линеарног напретка, технолошком и економском парадигмом модерне индустријске цивилизације (Löwy, 2005: 16). Социјализам, како га виде и конципирају Маркс и Енгелс, према његовом схватању, обухвата само трансформацију производних капацитета, стављајући их у службу радника (Löwy, 2006). Зато Лови пише како однос производних снага и производних односа не треба схватати механички, посебно не у капитализму, где производни односи не представљају кочницу развоја производних снага. Насупрот томе, они поспешују њихов развој, али истовремено имају разарајуће дејство и негативно утичу на животну средину и здравље људи (Löwy, 2005).

Не доводећи у питање блискост идеја екосоцијализма и марксизма, потребно је указати и на различита схватања о превазилажењу еколошке кризе и различите одговоре. Да ли је излаз у социјализму, или комунизму као „довршеном натурализам-хуманизму ... решење сукоба између човека и природе, између човека и човека, ...“ (Марковић, 2005, стр. 225), јер треба да почивају на другачијим основама од капитализма, или је то еко-капитализам. Да ли је решење у промени власничких односа над средствима за производњу, или још прецизније, да ли је довољна само промена власништва над средствима за производњу и њихов прелазак у руке радника да би се обезбедила рационална раз-

мена са природом. Морамо да се сложимо са Хејвудом (Heјvud), који доводи у сумњу идеју да промена власништва подразумева и другачији однос према природи (Heјvud, 2005, стр. 300). Идеје социјализма у пракси нису допринеле промени стања и „измирењу човека са природом“. „Хуманизација природе“ остварена је, али на жалост кроз њено загађење, кроз процес угрожавања и деструкције. Без обзира на тип социјализма (реални социјализам, самоуправни социјализам, стаљинизам, ...), основу чини исто што и идеју и основ капитализма – економски раст и остваривање што већег профита. Наиме, и у поменутиим (социјалистичким) друштвима дошло је до нарушавања еколошке равнотеже, пре свега кроз исцрпљивање природних ресурса, а све – захваљујући профитабилно оријентисаним технологијама. У тежњи да се „стигне и претигне капитализам“ природа се третира искључиво као економски ресурс, али ресурс који не улази у обрачун трошкова. Зато се не можемо сложити са ставом Рудолфа Бароа да је свет природе искључиво опљачкан индустријализацијом у потрази капитализма за профитом (наведено према: Heјvud, 2005, стр. 299).

У *Капиталу* је социјализам замишљен као „удружење слободних људских бића који раде заједничким средства за производњу“, али је реч о концепту који подразумева много више од организације производње а укључује и рационалну потрошњу природе, не само од „произвођача“, већ и од потрошача, што захтева прелаз са чистог конзуметаризма, на задовољавање аутентичних људских потреба, које се не могу свести само на материјалне потребе. На жалост, нарочито, после Другог светског рата, због јаке поларизације и жеље да се докаже и покаже да је социјализам систем који нуди живот бољи од капитализма, дошло је до потпуног занемаривања правилног сагледавања односа у животној средини и односа између ње и друштва. Оба система доприносе исцрпљивању природних ресурса, загађивању животне средине и њеном уништавању. „Капитализам и социјализам су две стране исте медаље – индустријализма“ део су једне исте идеологије (Nadić, 2007: 21). На једној страни су на пример Чернобил и Аралско језеро, а на другој удар атомске бомбе на Нагасаки и Хиросиму, као и прекомерно трошење ресурса и подстицање сече шума Амазоније. Где је излаз из постојеће кризе? У еко-социјализму, еко-капитализму или одрживом развоју.

Екосоцијализам и одрживи развој

Екосоцијалисти се залажу за ново друштво засновано, према О’Конору (O’Connor), на еколошкој рационалности, демократској контроли, друштвеној једнакости и превазилажењу употребне вредности (1998, pp. 278, 331), што подразумева колективно власништво над средствима за производњу (при чему колективно значи јавно), демократско планирање (могућност да друштво дефинише циљеве улагања и производње) и нову технолошку структуру производних снага (Löwy, 2006). Захтеви екосоцијалиста су веома слични захтевима заговорника одрживог развоја. Наиме, суштину одрживог развоја чине три стуба: економски, социјални и заштита животне средине. Одрживи развој представља

тежњу да се створи бољи свет преко уравнотежења економских, технолошких, социјално-културних и фактора животне средине. Економска одрживост подразумева усклађивање економских активности са природним потенцијалима у циљу управљања ресурсима тако да њихово коришћење омогућава благостање садашњим и будућим генерацијама. Технолошка, захтева примену технологија које дају задовољавајуће економске учинке, али истовремено штите и у што мањој мери загађују и исцрпљују природне ресурсе. Социо-културна одрживост осигурава са једне стране социјалну правду и расподелу богатства унутар држава, али и на међудржавном плану, а са друге, очување културне разноврсности. Заштита животне средине или еколошка одрживост захтева усклађивање свих људских и друштвених активности са законитостима и капацитетима природе (види: Милтојевић, 2011, 639–653).

Различита одређења одрживог развоја и принципа на којима треба да почива, основ налазе у дефинисању одрживог развоја у извештају *Наша заједничка будућност* Светске комисије за животну средину и развој из 1987. године. У извештају се дефинише као „развој који излази у сусрет потребама садашњице, а да не угрожава способност будућих генерација да задовоље своје сопствене потребе“. Тако дефинисан, почива на једном једином принципу: међугенерациској солидарности. Како је уочено да је овако дефинисан развој тешко укључити у развојне стратегије, јавиле су се многобројне критике дефиниције и приступило се дефинисању са различитих становишта: социолошког, економског, политиколошког, еколошког, технолошког, етичког, ... (Милтојевић, 2011, 639–653). У складу са настојањима да се што прецизније одреди, навођени су и принципи на којима треба да почива. Тако, Сузан Бејкер (Baker), као принципе одрживог развоја, наводи: заједничку и дељиву одговорност, унутар и међугенерациску солидарност, правду, партиципацију, једнакост полова (Baker, 2006, р. 26), а Џонатан Харис (Harris): смањивање социјалне неједнакости и загађивања животне средине, здраву економску базу, заштиту природног капитала и међугенерациску солидарност (Harris, 2001, р. 21). Истовремено, како се кренуло у имплементацију идеје у практичне јавне политике, дефинишу се на бази Рио декларације принципи унутар држава, те се, примера ради, наводе: међугенерациска солидарност и солидарност унутар генерације, отворено и демократско друштво, знање као носилац развоја, укљученост грађана у друштвене процесе, интегрисање питања животне средине у остале секторске политике, предостројност, загађивач/корисник плаћа, одржива производња и потрошња (Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, 2006; види и: Надић, 2011, стр. 216–217).

На основу наведених принципа екосоцијализма и одрживог развоја, и без дубље анализе, могу се уочити сличности јер *еколошка рационалност* није ништа друго до смањење загађивања животне средине и захтев за поштовање принципа предостројности и заштите природног капитала. *Демократска контрола* је блиска и повезана са укључивање јавности у одлучивање о свим питањима развоја. *Друштвена једнакост* обухвата смањивање социјалних неједнакости, а *превазилажење употребне вредности* је блиска са принципом одрживе производње и потрошње и подразумева здраву економску базу.

С обзиром на чињеницу да су државе прихватиле одрживи развој као модел развоја, те своје стратегије развоја мање или више усклађују са основним поставкама одрживог развоја, намеће се питање, да ли је овај модел развоја могућ, јер је веома близак екосоцијализму и заправо представља негацију капитализма.

Још је Горц указао да је прихватање еколошких идеја у супротности са капитализмом. Еколошке вредности супротстављају се основној вредности капитализма, увећању профита, јер „предузеће настоји да смањи, што је могуће више трошкове стицања дохотка, и то на рачун еколошке равнотеже, зато што уништавање еколошке равнотеже не пада на његов терет“ (Gorz, 1982, стр. 33). Екосоцијализам и одрживи развој захтевају супротно. Наравно, капитализам не жели да промени основу система који га одржава, идеологију раста, те се тако остварује оно на шта је Горц указао – интеграција еколошких, а ми додајемо – и идеја одрживог развоја у себе. Капитализам постаје старатељ природе, иницира и доноси стандарде и законе на националном и међународном нивоу, али се они дефинишу тако да у суштини не воде рачуна ни о чему другом осим о опстанку самог система. Уосталом у прилог ове „тезе“ иду и покушаји да се ограничи емисија гасова који доприносе ефекту стаклене баште. Само према подацима из 2000. године, највећи произвођачи емисија су САД 20,6%, Кина 14,8%, Русија 5,7%, Индија 5,5%, Јапан 4%. Усвојени су, али не и ратификовани, протоколи у Кјоту и Монтреалу од стране САД, јер би они подразумевали или смањење индустријске производње, или додатна улагања у нове технологије за санирање ефекта стаклене баште, што би се директно одразило на развој основе капитализма – увећање профита.

Чини се, да без обзира на прихватање идеје одрживог развоја, која представља антипод капитализму, критичари капиталистичког система, глобализације и идеје неолиберализма, заправо дају предлоге који би требало да допринесу одржању и ширењу капитализма. У праву је Горц када говори о „лукавству“ капиталистичког система. Већина предлога, добрим делом, остаје укоренења у кејнзијанизму, који не може да реши противречност између раста капитализма и императива који се стално постављају пред савремену цивилизацију, а односе се на „очување наше природне основе живота“. Настојања државе да подстиче привреду путем куповне моћи грађана, како би се иницирао процес веће потрошње роба и услуга и уобразног запошљавања, што даље доводи до повећања пореских прихода државе и већих улагања у заштиту животне средине, показује како се не разуме суштина узрока еколошке кризе (Sarkar, Kern, 2008, 11) и самог концепта одрживог развоја.

Еко-капитализам је дакле немогућ. Немогуће је остварити еколошку одрживост и динамику раста капитализма, без обзира на фискалне или финансијске „алате“ (зелене таксе, трговина сертификатима загађења, ...), јер сви елементи негативно утичу на развој капиталистичке привреде. Капиталистички систем, или боље речено – индустријски економски модел развоја, који заузима доминантно место у целом свету, довели су до уништавања природног окружења, али и до потискивања или боље рећи, искључивања великог дела човечанства из економских и социјалних процеса. Да ли је излаз еко-социјали-

зам и да ли га је могуће остварити у условима глобализације и преовлађујућих неолибералних идеја, остаје отворено питање!

Уместо закључка

На крају, уместо закључка, одговор на питање: зашто на скупу о раду и делу професора Митровића говоримо о екосоцијализму? Најмање су два разлога. Прво, разматрајући проблеме којима би требало да се баве монтологија, глобалистика, социологија друштвеног развоја, као проблем истраживања наводи и еколошке проблеме. Друго, екосоцијализам може и представља основ за конципирање стратегија развоја, а проф. Митровић се у широком опусу истраживачких проблема бави стратегијама развоја. Као могућу стратегију развоја, која треба да омогући превазилажење кризе, предлаже социјалдемократски модел/стратегију. У том контексту пише: „Повезујући дугорочне и краткорочне интересе традиционалног и модерног света рада, борбу за радно-класну и општељудску еманципацију, *савремена социјалдемократија* израста у покрет који има не само демократску политичку културу већ и морални углед и политичку чврстину, да гради широк коалициони капацитет са бројним странкама левице и левог центра, како у освајању тако и у вршењу власти; у борби за друштвене реформе, развој и прогрес; али и спремност на историјски компромис са другим друштвеним снагама када је у питању борба за мир у свету, еколошки опстанак човечанства; када су у питању витални интереси грађана, народа, државе и човечанства“ (Митровић, 2013, 316). Сматра да ова стратегија омогућава социјално стабилни и еколошки одржив развој.

Литература

- Baker Susan (2006) *Sustainable Development*. London & New York: Routledge.
- Gorz Andre (1982) *Ekologija i politika*. Beograd: Prosveta.
- Medows Donella H. et al (1972) *The Limits to Growth*. London: Pan Books.
- Löwy Michael (2006) ‘Ecosocialism and Democratic Planning’. In *Socialist Register 2007: Coming to Terms with Nature*, edited by Leo Panitch and Colin Marx’s Leys. New York: Monthly Review Press.
- Löwy Michael (2005) What Is Ecosocialism? *Capitalism Nature Socialism* 16(2): 15–24 DOI: 10.1080/10455750500108237
- Марковић Данило Ж. (2005) *Социјална екологија*. Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милтојевић Весна (2011) Култура као димензија одрживог развоја. *Теме* 35(2): 639–653.
- Митровић Љубиша (2013) *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

- Nadić Darko (2012) *Ogledi iz političke ekologije*. Beograd: Fakultet političkih nauka i Ćigoja štampa.
- Nadić Darko (2007) *Ekologizam i ekološke stranke*. Beograd: Službeni glasnik.
- Надић Дарко (2011) Одрживи развој и принципи одрживог развоја у стратешким докуменнима РС. *ФПН Годишњак*, 213-224.
- Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*. Влада Републике Србије, „Службени гласник РС“, Београд, 57/08.
- O'Connor James (1998) *Natural Causes. Essays in Ecological Marxism*. New York: The Guilford Press.
- Sarkar Saral, Kern Bruno (2008) *Eco-Socialism or Barbarism. An up-to-date Critique of Capitalism*. http://www.oekosozialismus.net/en_oekosoz_en_rz.pdf (Приступљено: 1. 12. 2013)
- Foster John Bellamy (2000) *Marx's Ecology: Materialism and Nature*. New York: Monthly Review Press.
- Foster John Bellamy (2002) *Ecology Against Capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Foster John Bellamy (1998) Introduction to the 1998 Edition of Monopoly Capital. In H. Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* (pp. ix - xxiv). New York: Monthly Review Press.
- Foster John Bellamy (2006) *Naked Imperialism: The U.S. Pursuit of Global Dominance*. New York: Monthly Review Press.
- Foster John Bellamy (1999) *The Vulnerable Planet*. New York: Monthly Review Press.
- Harris M. Jonathan (June 2001) Basic Principle of Sustainable Development. *Global Development and Environment Institute*, WORKING PAPER 00-04, Tufts University.
- Hejvud Endru (2005) *Političke ideologije: uvod*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Vesna Miltojević

ECO-SOCIALISM AND DEVELOPMENT STRATEGIES

Abstract: Eco-socialism, a school within environmental and social thought, became relevant in the 1960s and 1970s. Even though its roots can be traced decades earlier, today's revival of interest for eco-socialism is due to many open environmental issues and the ecological crisis, which are limiting factors of social development. Eco-socialism represents a modern view of socialism on the one hand and of ecology, as a synthesis of socialism and ecologism on the other hand. This paper first provides an overview of the main ideas of eco-socialism and sustainable development, then highlights their close connection, and ends with a conclusion that the two, in fact, negate capitalism.

Key words: capitalism, eco-socialism, socialism, development strategies.